

Človekove pravice in svoboščine v slovenskih ustavah

Uvod

Človekove pravice in svoboščine (ČPS) polagajo temelje v razmerje med posameznikom in demokratično skupnostjo, v kateri je institucionalizirana prednost posameznika. Kakovost in tudi količina ČPS bistveno določata raven avtonomije posameznika in demokratičnost političnega sistema (Ersson in Lane, 1988). Komunitaristični režimi temeljijo v nasprotju z demokratičnimi na sistemski privilegirani skupnosti.¹ V njih – izsledki raziskav se nanašajo pretežno na prejšnje komunistične režime – je šlo za »kolektivistično« perцепcijo pravic.²

Razprava o modernem pomenu ČPS zahteva, da se omejimo na čas, ko so te prešle meje zavesti ene skupnosti in postale splošna vrednota. Rodovitne razmere za individualizem je ustvarila šele politična moderna. Res je, izvire človekovih pravic oz. koncept avtonomnega posameznika³ moremo iskati že v antični filozofiji (ideja človeškega dostojanstva pri stoikih, ki je poglobila dvom o neizogibni skladnosti posameznika z družbo itd.) in pri zgodnji krščanski misli, ki je prav tako razvila nekaj nastavkov individualističnega vzorca, toda za njeno uveljavitev ni bilo političnosistemskih okoliščin.

Zgodovinski razvoj individualizma je mogoče spremljati sočasno z razvojem človekovih pravic v pisanem pozitivnem pravu. Tovrstni začetek je brez dvoma Magna Charta Libertatum iz leta 1215, ko so angleški baroni prisilili kralja, da je podpisal in razglasil listino, ki ne omejuje le njegove oblasti, ampak prvič normativno utemeljuje in priznava osebno svobodo (do lastnine, do svobodnega gibanja), čeprav le ozkemu krogu »svobodnih«.

V politični moderni se je razmerje med posameznikom in družbo spremenilo v korist posameznika. Individualistični vzorec je vplival na oblikovanje klasičnih državljskih in človekovih pravic ter obenem sooblikoval logiko modernega družbenega in političnega sistema. Ta tradicija je dolga in pestra (Thomas Hobbes, John Locke, Benjamin Constant, David Hume, Tomas Paine, Max Stirner, Immanuel Kant, John S. Mill, Isiah Berlin in nadalje nekateri anarhisti, personalisti, socialisti, neokonservativisti, postsocialisti, vse do postmodernistov).

Sodobna politična teorija se »vrača na posameznika« tudi z vidika pravnega

* Mag. Milan Zver, novi raziskovalec, FDV Ljubljana
Mag. Janez Jug, asistent, FDV Ljubljana.

¹ Različne sistemske pogoje uveljavljanja človekovih pravic sta analizirala Donnelly in Howard (1986). Njuna glavna teza je, da je koncept osnovnih državljskih in človekovih pravic združljiv le s konceptom, ki temelji na liberalnih političnih podmenah.

² Lane (1984) jih imenuje kolektivistične. Zanje je značilno, da so njihovi nosilci kolektivni subjekti (razredi), da jih opredeljuje in določa država, da se uresničujejo na podlagi pozitivnih dejanj institucij države. Lanejevo klasifikacijo je v eni prvih tovrstnih študij pri nas povzel tudi Mlinar (1989).

³ Pojem individualne avtonomije je podoben pojmu individualne svobode, prostosti. O političnem vidiku individualne avtonomije lahko govorimo le pri odraslih posameznikih, nosilcih določenih pravic, svoboščin in tudi dolžnosti v skupnosti. Med sistemske pogoje za biti (politično) avtonomen nedvomno sodijo tudi pravna ureditev ČPS, pa tudi druge družbene in politične okoliščine. V tem prispevku bomo prezrli tudi t. i. notranje pogoje avtonomije, pri čemer mislimo zlasti na posameznikovo narojeno in pridobljeno sposobnost učenja (»primeren« socializacijski proces).

varstva posameznika. V ustavnem pravu je bil prebit led leta 1791, ko so v francosko ustavo vključili slovito Deklaracijo o pravicah človeka in državljana (sprejeto l. 1789). Weimarska ustava (1919), naslednja pomembna stopnička v razvoju ČPS, je vplivala na mnoge druge ustave, tudi na vidovdansko (1921).

Po totalitarnem valu med obema svetovnjima vojnama (fašizem, katoliški korporativizem, komunizem) in njegovem zlomu v Srednji in Zahodni Evropi zasledimo nadaljnji povojni razmah človekovih pravic, ki je dosegel tudi naddržavno in mednarodno varstvo.⁴ Pri tem je zlasti pomembna Splošna deklaracija o človekovih pravicah (1948).

Po drugi svetovni vojni narašča trend ustavnopravnega varstva ČSP (Ersson in Lane, 1987:185). Nastalo je široko soglasje o obstoju in pomenu klasičnih osebnih svoboščin (Kimmel, 1990:XV).

Razvoj ČPS v evropskih ustavah je bil v tem obdobju postopen. V prvi val lahko uvrstimo ustavo IV. francoske republike (1946), italijansko ustavo (1948) in temeljni zakon ZRN (1949), v drugega, ki je v bistvu t. i. »protidiktatorski ustavni udar« v 70. letih, ustavna določila Grčije (1975), Portugalske (1976) in Španije (1978), v tretji val pa ustave novih demokratičnih držav na vzhodu in jugovzhodu Evrope. S tem je zagotovljena kontinuiteta v prodoru individualnih človekovih pravic, a vendar ostaja odprto vprašanje njihovega uresničevanja.

Vrste človekovih pravic in svoboščin

V literaturi je znanjih več tipologij ČPS, ki so znanstvene ali politične. V zadnjem času tudi politična obravnava ČPS vse bolj izhaja iz strokovnih izsledkov na tem področju specializiranih svetovnih ustanov. Tu bomo uporabili dve tipologiji, ki delita človekove pravice (1) glede na razmerje do države in (2) glede na funkcijo.

1. Glede na razmerje do države ločimo negativne in pozitivne pravice in svoboščine.

a) *Negativne pravice* so tiste, pri katerih posameznik »ne pričakuje, da bo država zanj storila kaj pozitivnega, ampak lahko zahteva, da se vzdrži določenih dejanj, da ga ne zapre, muči, cenzurira, neupravičeno zaslišuje, zasleduje ipd« (Jambrek, 1988:40). Negativne pravice, ki varujejo pred posegi državnih organov v sfero posameznika, imajo dolgo zgodovinsko tradicijo. Omejevale so oblast države in ustvarjale okoliščine za razvoj civilne družbe. Skratka, »negativni« koncept temelji na podmeni, da država potencialno ogroža človeka. Svoboda misli, svoboda vesti in svoboda govora so v moderni politični zgodovini s še nekaterimi drugimi negativnimi svoboščinami (svoboda tiska, pravica do združevanja, pravica do lastnine in pogodbe) zaščitni znak zahodne političnokulturne tradicije.

b) *Pozitivne pravice* vključujejo splet pričakovanj in zahtev posameznikov do države, ki naj bi jih ta izpolnila. Gre za določene storitve na področju sociale (varuje ga pred lakoto, boleznimi, revščino), kulture (zavaruje ga pred nepismenostjo, neznanjem in neinformiranjem) in gospodarstva (zagotavlja zaposlitev). Država v celoti – če govorimo o radikalnem komunističnem modelu – poskrbi za posameznikovo bivanje.

V ozadju te delitve se skriva ena ključnih ideoloških razcepljenosti (donedav-

⁴ Pri OZN je vrsta ustanov, ki se ukvarjajo s človekovimi pravicami v svetovnem merilu, med drugimi so to UNESCO, UNDP, UNHCR, ILO, WHO in UNICEF.

nega?) sveta: tj. na domnevni svet svobode in domnevni svet enakosti. Ni pa dvoma, da je v koncepciji negativnih ČPS v ospredju svoboda, v pojmovanju pozitivnih pa je prevladujoča ideja enakosti.

2. Glede na njihove funkcije Jan Martenson (1989) razlikuje med dvema temeljnima vrstama pravic – med *političnimi* in *civilnimi* ter med *ekonomskimi*, *socialnimi* in *kulturnimi*.

Ta, kakor se zdi, najnaravnejša tipologija, ki jo vsebuje tudi Mednarodna konvencija za odpravo vseh oblik rasne diskriminacije (1965), nam bo v nekoliko prirejeni obliki služila za pojasnjevanje razlik v obravnavanju ureditve ČPS v dose-
danjih slovenskih ustavah (1947, 1963, 1974 in 1991).

Temeljne značilnosti ustavnega urejevanja človekovih pravic v Sloveniji

Slovenski državljani so uživali ustavno varstvo individualnih pravic in svoboš-
čin v prvi Jugoslaviji od leta 1921, ko je bila sprejeta vidovdanska ustava, do
diktature leta 1929. Količinska in kakovostna raven ČPS je bila na takratni evrop-
ski ravni. Slovenci smo »svojo« prvo ustavo dobili leta 1947. Bila je izpeljanka iz
hierarhično višje jugoslovanske in nadalje sovjetske. Ta ustava torej ni bila simbol
slovenske suverenosti kakor tudi ne naslednja (1963), pri kateri je vrednotenje
ČPS padlo celo tako nizko, da ČPS sploh niso bile zapisane v slovenski ustavi,
ampak le v jugoslovanski (v njej je bilo določilo, da se neposredno uporabljajo
v Sloveniji).

Ustava iz leta 1974 je naredila korak naprej zlasti z vidika t. i. pozitivnih
človekovih pravic. V pravnem smislu je Slovenija na tem področju vzpostavila
izvirno suverenost, vendar je bilo za uresničevanje ČPS preveč t. i. znotranjsistem-
skih omejevalcev. Korenit preobrat, takšna je hipotetična predpostavka, pa je
prišel na tem področju šele leta 1991 z najnovejšo ustavo, ki je ČPS postavila na
častno, najvišje mesto.

V analizo ustavnega urejanja ČPS v Sloveniji smo vključili 29 ČPS, ki so
pomembne za politološko obravnavo (gl. tabelo 1.). Posameznim ČPS smo določi-
li vrednosti glede na razmerje med državo in uresničevanjem (pozitivna ali nega-
tivna) in pripadnost vrsti po funkciji. Nato smo ocenili sistemsko vlogo vsake od
teh pravic v štirih slovenskih ustavah (1947, 1963, 1974 in 1991). Ocene imajo
vrednosti 0, 1 ali 2. Tu gre za subjektivno presojo avtorjev, vendar je treba reči, da
je takšna ocena nujna, če želimo dobiti realnejšo podobo statusa posamezne ČPS
v različnih političnih režimih. Ocena 0 pomeni, da pravica ni zapisana v ustavi,
ocena 1 pomeni, da je ČPS zapisana, vendar ni osnovnih sistemskih pogojev za
njeno uresničevanje (torej da sta zasnova ČPS in politični sistem nezdružljiva: npr.
splošna in enaka volilna pravica ni združljiva z delegatskim samoupravnim siste-
mom predstavnštva), vrednost 2 pa pomeni, da je ČPS zapisana in na sistemski
ravni ni nezdružljiva s sistemskimi danostmi. Vprašanje sistemskih pogojev ni
abstraktno – to lahko upravičimo s teorijo, npr. Donnely in Howard (1986) ali
Mlinar (1989) – je pa to vprašanje lahko zelo konkretno in empirično in ga mora-
mo razreševati v vsakem posameznem primeru posebej. Npr., v tržno usmerjenih
gospodarskih sistemih ni pogojev za uvajanje ali celo uresničevanje pravice do
zaposlitve, so pa denimo za pravico do stavke, ki je ni v komunitarnih sistemih.
Toda tudi v primerih, ko so posamezne pravice kodificirane, imajo nekatere celo
ustavno zapisane omejitve (denimo z »interesi socialistične skupnosti«). Gre torej
za legalne in skrite sistemske omejitve, ki jih je treba upoštevati.

Tabela 1: ČPS, izbrane za analizo

ID PRAVICA		TIP	VRSTA	U47	U63	U74	U91	
1	VOLPRAV	volilna pravica	-	P	1	0	0	2
2	POLPART	sodelovanje pri upravljanju javnih zadev	-	P	0	1	1	2
3	PETICIJ	pravica do peticije in drugih pobud	-	C	1	1	1	2
4	UGOVOR	pravica do ugovora vesti	-	C	0	0	0	2
5	GIBANJE	pravica do svobode gibanja	-	C	0	2	2	2
6	NACPRIP	pravica do izražanja narodne pripadnosti	-	P	1	2	2	2
7	NEDOTAK	nedotakljivost človekovega življenja	-	C	1	1	1	2
8	ZAKZVEZ	pravica do zakona in svobodne izbire zakonskega partnerja	-	C	2	2	2	2
9	LASTNIN	pravica do zasebne lastnine	-	E	1	1	0	2
10	DEDOVAN	pravica do dedovanja	-	C	1	1	1	2
11	SVMISLI	pravica do svobode misli in govora	-	C	0	1	1	2
12	SVTISKA	pravica do svobode tiska	-	C	1	1	1	2
13	SVOBINF	pravica do svobode informiranja	-	C	0	1	1	2
14	SVVESTI	pravica do svobode vesti	-	C	1	1	2	2
15	ZBIRZDR	pravica do miroljubnega zbiranja, zborovanja in združevanja	-	C	1	1	1	2
16	PRAVDEL	pravica do dela	+	E	0	0	2	0
17	SVOBDEL	pravica do svobodne izbire dela	-	E	0	2	2	2
18	DELRAZM	pravica do primernih delovnih razmer	+	E	0	0	2	0
19	NEZAPOS	pravica do varstva nezaposlenosti	+	E	0	2	2	0
20	SVSINDI	pravica do svobodnega ustanavljanja, delovanja in včlanjevanja v sindikate	-	E	0	0	0	2
21	STAVKE	pravica do stavke	-	E	0	0	0	2
22	STANOV	pravica do primernega stanovanja	+	S	1	0	2	1
23	PRAVIZOB	pravica do vzgoje in šolanja	+	K	2	2	1	1
24	EKONPART	pravica do ekonomske participacije	-	E	1	2	2	1
25	KULTPART	pravica do enakopravne udeležbe v kulturi	-	K	0	0	2	0
26	ZNANUMET	svoboda znanosti in umetnosti	-	K	1	1	1	2
27	ZDROKOLJ	pravica do zdravega življenjskega okolja	+	C	0	0	1	2
28	SOCVARST	pravica do socialne varnosti	+	S	2	2	2	1
29	OMDELCAS	pravica do omejenega delovnega časa	+	E	2	2	2	0

Legenda:

TIP delitev glede na razmerje do države na negativne (-) in pozitivne (+) pravice

VRSTA delitev glede na funkcijo na:

C - civilne K - kulturne S - socialne

E - ekonomske P - politične

U47, U63, U74, U91 posamezna ustava. Vrednosti pomenijo:

0 - pravica ni zapisana v ustavi

1 - je zapisana, a ni sistemskih pogojev za uresničevanje

2 - je zapisana in je združljiva s sistemom

Univerzalnost in nevtralnost ČPS?

Ena od predpostavk študije je, da sta si pozitivni in negativni koncept ČPS z zgodovinskorazvojnega vidika v strukturnem smislu stala nasproti, kar se je izražalo tudi v obliki političnega sistema. S tem sta namreč kršeni ključni načeli mednarodne kodifikacije ČPS, tj. univerzalnost in še zlasti nevtralnost. Slednje načelo naj bi pomenilo, da ČPS ne bi bile odvisne od »subjektivne presoje normodajalcev v posameznih državah, pa tudi ne od konkretnega družbenopolitičnega sistema« (Kobe, v: Jambreč, 1988:99). Seveda je bilo zlasti v polpretekli zgodovini to bolj želja kot pa realistična ugotovitev. V najnovejših mednarodnih procesih pa imajo vendarle večjo veljavo. Po zaslugi mnogih naddržavnih ustanov se sistem ČPS vendarle uveljavlja v svoji univerzalni in vrednotno nevtralni razsežnosti.

V analizi kompleksnega sistema ČPS na eni strani in političnih režimov na drugi (sistemskih okoliščin uveljavljanja ČPS) želimo (1) raziskati povezanost med

vrstami ČPS glede na razmerje do države in glede na funkcije, (2) ugotoviti povezanost med tipi in vrstami ČPS glede na tip političnega sistema in (3) ugotoviti podobnosti in/ali razlike med ustavami glede na tip in vrsto ČPS in glede na ocenjeno vlogo, ki jo imajo ČPS v sistemu (ob upoštevanju systemske možnosti uveljavljanja).

Ustava je najvišja »opredelitev« konkretnega političnega sistema. V našem primeru pojem ustave simbolizira tudi samo politično strukturo družbe. Iz politične teorije povzemamo že omenjeno tipologijo med komunitarističnimi in individualističnimi režimi (ustavami) oz. med komunitarističnimi in individualističnimi značaji ČPS. Izraz individualistični politični režim ne indicira na utilitaristični pomen individualizma, saj je znano, da moderna politična struktura dejansko ne temelji na posamezniku, ampak na skupinskem pluralnem modelu. Eksplikant individualistični pomeni, da režim ne le da ustavno kodificira, temveč tudi sistemsko omogoča uresničevanje osnovnih individualnih pravic in svoboščin.

Komunitaristične so slovenske ustave iz let 1947, 1963 in 1974 (zanje so značilni kolektivni subjekti pravic ali individualne pravice, ki so v funkciji oblasti določene kolektivne politične entitete), v drugi tip pa ustava 1991, ki eksplicitno izraža individualistično naravo političnega sistema.⁵

Zanima nas torej, ali imajo posamezne tipologije manipulativno naravo in s tem »pristransko« politično veljavo. Naše izhodišče se ujema z načeli o nevtralnosti in univerzalnosti ČPS ne glede na oblike političnih sistemov. Analizirati želimo systemske okoliščine uveljavljanja ČPS. Ne zanima nas vprašanje uresničevanja ČPS, ker je to s teoretičnega vidika neveljavno vprašanje.

Kompleksna sestava ČPS – dejavnik povečevanja svobode posameznika...

Dovolili si bomo razmišljati o teh splošnih vprašanjih na podlagi proučevanja relativno majhnega primera. Ko smo opredelili tipe in vrste ČPS, smo že nakazali možnost »pristranske« vloge in instrumentalizacije ČPS. Vendar je za njihov zgodovinski razvoj pomembnejše, da se je prostor svobode ter socialne in gospodarske varnosti ljudi večal. Klasična (liberalna) zamisel se je tako na pravnem in gospodarskem kot tudi političnem področju kakovostno in količinsko dopolnjevala, s tem pa so rasle objektivne možnosti individualizma. Socialdemokratska teorija in praksa sta v socialno varnost vnesli nove razsežnosti in s tem bistveno pomagali uveljaviti sistem ČPS. Vendar je realni socializem, kljub temu da je zadostil mnogim socialnim, ekonomskim in celo prosvetiteljsko-kulturnim potrebam in pravicam ljudstva, večji del pravic, ki so ključne za svobodo človeka, ne le izbrisal iz ustav, temveč jih celo kršil.

Tudi na Slovenskem se je ustavno varstvo ČPS uveljavljalo na vseh ključnih življenjskih področjih. V različnih ustavnih ureditvah je bila »utež« pomembnosti le na »izbranih« pravicah in svoboščinah. V celoti gledano so se uveljavljale na vseh področjih, vendar ne sočasno.

⁵ O delitvi glej več v: Lane (1984).

Dvom o tem, da je bila svoboda človeka temeljni politični cilj v ustavah, je bil upravičen. Rezultati nakazujejo, da so vsakokratni ustavopisci bolj iskali modele ČPS, ki bi kar najbolj ustrezali konkretni politični oblasti, ne pa svobodi človeka. Posamezne skupine ustav so se tesneje opirale le na določene vrste ČPS.

Tabela 2: Porazdelitev izbranih ČPS glede na razmerje do države in funkcije

ČPS	število		odstotek	
	negativne	pozitivne	negativne	pozitivne
Civilne	11	1	92	8
Ekonomске	5	4	56	44
Kulturne	2	1	67	33
Politične	3	0	100	
Socialne	0	2		100
Skupaj	21	8	72	28

Iz tabele 2 je razvidno, da so negativne ČPS predvsem civilne in politične (delno tudi ekonomske in kulturne), pozitivne pa so socialne, a tudi ekonomske ČPS.

Klasični koncept ČPS (pomensko konvergira z negativnimi pravicami) je z naj-novejšimi svetovnimi dogodki (razpad komunizma in nastanek novih demokratičnih držav) prešel meje zahodne političnokulturne sprejemljivosti. Uveljavil se je tudi v najnovejši slovenski ustavi. To potrjuje naraščanje števila negativnih pravic v slovenskih ustavah (Tabela 3).

Tabela 3: Negativne in pozitivne ČPS v slovenskih ustavah

	število			odstotek	
	skupaj	neg.	poz.	neg.	poz.
Ustava 1947	16	12	4	75	25
Ustava 1963	20	16	4	80	20
Ustava 1974	24	16	8	67	33
Ustava 1991	24	20	4	83	17

V teoriji najdemo vrsto trditev o tem, da je koncept pozitivnih pravic najtesneje povezan s tistimi političnimi režimi, kjer so na oblasti leve politične stranke; npr. v Španiji in na Portugalskem so oblasti po padcu diktatorskih režimov sprejele tipične »levičarske« ustave. S tem se je obseg socialnih in ekonomskih pravic bistveno povečal (Kimmel, 1990). Delež pozitivnih pravic, torej tistih, ki jih uresničuje država, je pri nas naraščal od prve (1947) do tretje ustave (1974), ko je dosegel višek. Z novim deregulativnim sistemom se je vloga države na tem področju zmanjšala. V ustavi '91 je razmerje med pozitivnimi in negativnimi ČPS najmanjše (1 : 5).

H kakšnim sklepom nas lahko vodijo ti podatki? Brez dvoma k temu, da je vsakokratna politična oblast pisala ustavo s ČPS »sebi na kožo«, tj. tako, da se je funkcionalno skladala z njenimi pričakovanji in interesi. Ali drugače: vsak politič-

ni režim je imel »svojo« zasnovano ČPS, s katero je manipulativno upravičeval oblast. In iz ustav, kot bomo videli v nadaljevanju, sta razpoznavna dva različna politična sistema.

Podobnosti ustav glede na sistemske pogoje uresničevanja ČPS

Pri proučevanju ČPS je s stališča politologije ključno vprašanje, ali politični režimi omogočajo uveljavljanje posamezne ČPS ne glede na to, ali je ustavno kodificirana ali ne. Upoštevanje sistemskih pogojev uresničevanja poleg same prisotnosti ali odsotnosti določene ČPS se je izkazalo za ustrežnejše kot upoštevanje samo prisotnosti ali odsotnost, določene ČPS v ustavi, ki spregleda ključno stvar, na katero smo želeli v tej študiji opozoriti, tj. na sistemske pogoje uveljavljanja posamezne ČPS.

Podobnosti in razlike med ustavnimi ureditvami ČPS v slovenskih ustavah smo ugotavljali s Spearmanovim koeficientom korelacije ranga (tabela 4), z analizo glavnih komponent in z razvrščanjem v skupine.

Tabela 4: Vrednosti Spearmanovega koeficienta korelacije ranga:

	U'47	U'63	U'74
U'47			
U'63	.47		
U'74	.12	.45	
U'91	-.06	-.05	-.59

U'63 enako korelira s svojo predhodnico in naslednico. Izstopa U'91, ki je precej različna od drugih ustav, ki so si precej podobne. Največja negativna korelacija ranga je med U'74 in U'91, kar pomeni, da je na področju ČPS z novim političnim režimom resnično prišlo do diskontinuitete.

Toda do kakšne diskontinuitete? Ni radikalnih količinskih odstopanj v razvoju ČPS. Gre celo za pričakovane trende rasti. Npr., od prve do četrte slovenske ustave je število ČPS (zajetih v opazovani populaciji), ki so bile ustavno kodificirane in na sistemski ravni kompatibilne z družbeno ureditvijo, kontinuirano naraščalo (4 – 9 – 13 – 20), zmanjševal pa se je delež tistih pravic, ki so sicer v ustavi zapisane, a jih zaradi sistemskih ovir ni bilo mogoče uresničevati (12 – 11 – 11 – 4). Manjšal se je tudi delež individualnih pravic (13 – 9 – 5 – 5), ki jih ustave niso vključevale.

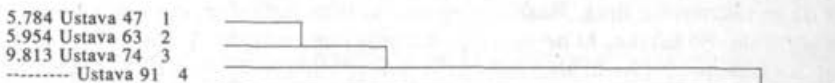
Z razvrščanjem v skupine⁶ smo tudi dokazali diskontinuiteto v razvoju ustavnega urejevanja ČPS. Različnost med ustavami smo merili z evklidsko razdaljo. Tri metode hierarhičnega združevanja v skupine (minimalna, maksimalna in Wardova) ter metoda prestavljanj (z Wardovo kriterijsko funkcijo) dajejo enako razvrstitev v dve skupini.⁷

Toda kljub pozitivnemu trendu ne moremo prezreti vsebinskega preobrata pri uveljavljanju ČPS v slovenskih ustavnih določilih. Z U'91 se je uveljavil zlasti model osnovnih državljanskih pravic. Ta sprememba je najbolj opazna v tabeli 3 in na sliki 2 še zlasti med režimoma '74 in '91.

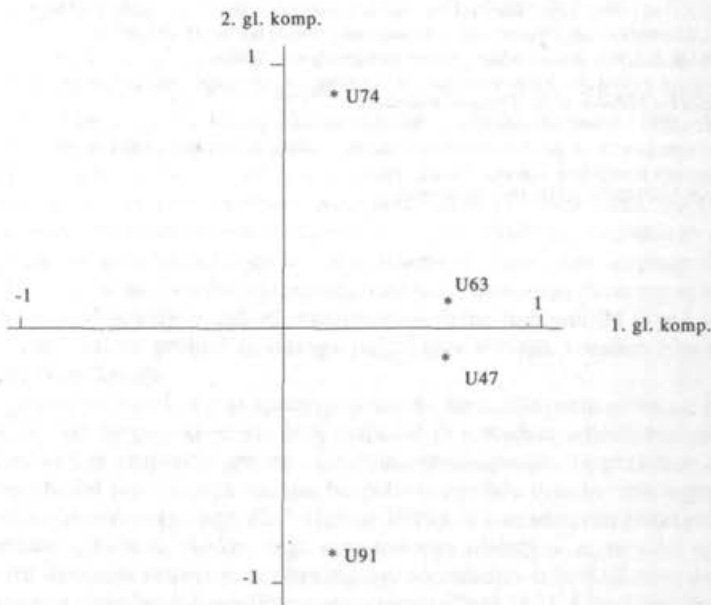
⁶ Za razvrščanje skupine smo uporabljali programe CLUSE/TV (Batagelj, 1992).

⁷ Opis mer podobnosti in metod je opisan v: Ferligoj (1989).

Slika 1:
 Drevo združevanja – minimalna metoda

Slika 2:
 Ustave v prostoru glavnih komponent

Sklep

Morda se zdi ugotovitev, da so bile človekove pravice v funkciji vsakokratne politične oblasti, trivialna. Toda dejstvo je, da je imela ta manipulacija svoje strukturne značilnosti, ki jih pavšalne ocene ne morejo odkriti. Trivialna je samo politična zloraba človekovih pravic in svoboščin. Menimo namreč, da *ni več* »socialističnih« in »meščanskih« ČPS, kakor ni »socialističnega« in »meščanskega« človeka. Je le posameznik, katerega generično bistvo je svoboda, ki ni normativni, marveč pozitivni pojem. Človekove pravice in svoboščine postajajo povezovalce dosedanjih nasprotnikov in vse manj izraz njihovih razlik.

Študija empirično zavrača načelo o nevtralnosti človekovih pravic in svoboščin v polpretekli zgodovini, vendar ne tudi pomena in vrednosti tega načela sploh. Prepričani smo, da bodo šele z dokončnim razpadom nekaterih fundamentalističnih režimov ustvarjene sistemske razmere za uveljavljanje ČPS. Ta optimizem sloni na spoznanju, da *klasični model ideološke razcepljenosti sveta* izgublja pomen ter da ga nedomešča drug. Razlike v njem niso tako radikalne, da bi se v temelju izključevale. So takšne, ki ne ogrožajo individualne svobode. V tem zblizevanju, npr. socialdemokratske in liberalne opcije individualne svobode in ČPS posebej, je zagotovilo, da bo organizacijska logika družbenih struktur sledila zahtevam in potrebam posameznika.

LITERATURA:

- BATAGELJ, V. (1992): CLUSE TV. Programi za razvrščanje v skupine. Priročnik. Ljubljana.
- DONNELLY, J., HOWARD, E. R. (1986): »Human Dignity, Human Rights, And Political Regimes«. American Political Science Review. No. 3
- ERSSON, S. O., LANE, J. E. (1987): Politics and Society in Western Europe. London.
- FERLIGOJ, A. (1989): Razvrščanje v skupine. Teorija in uporaba v družboslovju. Ljubljana: RI FSPN.
- LANE, D. (1984): »Human Rights Under State Socialism«. Political Studies, 32, str. 339–368.
- JAMBREK, P. (1988): Zbornik tekstov. Varstvo človekovih pravic. Ljubljana.
- KIMMEL, A. (1990): Die Verfassungen der EG-Mitgliedstaaten. Textausgabe mit einer Einfuehrung und einer Sachverzeichnis von Professor dr. Adolf Kimmel. Wuerzburg.
- MARTENSON, J. (1990): »Introduction«. V: Bulletin of Human Rights. 1989/1. New York.
- MLINAR, Z. (1989): »Individualna avtonomija in človekove pravice v razvojni perspektivi«. V: Zbornik, Študijski dnevi: Demokracija in socializem. Ljubljana. Str. 219–240.
- USTAVE SLOVENIJE (1947, 1963, 1974, 1991).